

Izlaganje s naučnog skupa

Primljeno 27. 5. 2019, prihvaćeno za objavljivanje 10. 6. 2019.

Prof. dr. sc. Safet Bektović
Teološki fakultet Univerziteta u Oslu
safet.bektovic@teologi.uio.no

DIJALOGOM PROTIV ISKLJUČIVOSTI – KRŠĆANSKO-MUSLIMANSKI ODNOSI U DANSKOJ¹

Sažetak

Dansko iskustvo je vrlo specifično kada su u pitanju međuvjerski dijalog i kršćansko-muslimanski odnosi. Ono je, tokom zadnjih decenija, obilježeno izrazito negativnim epizodama i političkom isključivošću, ali i veoma značajnim i snažnim dijaloškim inicijativama. Cilj ovog članka je da prikaže sliku aktuelne situacije i ponudi analitički uvid u slijed događaja po kojima je Danska došla u žižu interesovanja vezano za islam i muslimane. U tom smislu, članak tretira status religija, izazove i mogućnosti međuvjerskog dijaloga, kao i moguće perspektive suživota.

Ključne riječi: etnička homogenost, vjerski pluralizam, susreti kultura, multikulturalnost, identitet, ekstremizam, satira, ksenofobija, rasizam

Muslimani u Danskoj

Etnički i religijski gledano, Danska je jedna od najhomogenijih zemalja Evrope. Prema zvaničnoj statistici iz januara 2018, ukupan broj stanovnika u Danskoj iznosi 5.781.190, pri čemu 5.004.862 osoba ima dansko etničko porijeklo (što iznosi oko 86,5 %), dok je broj ostalih - doseljenici i njihovi potomci, izbjeglice sa dozvolom boravka itd. – 784.328 (ili 13,5%). Nešto više od 1/3 stranaca, tj. *ostalih*, potiče iz evropskih zemalja, dok većina dolazi iz neevropskih zemalja.

¹ Rad je prezentiran na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji „Medureligijski dijalog u izazovima savremenog življenja”, koju je 3. novembra 2018. godine, povodom 25 godina svoga djelovanja, organizirao Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici.

Što se tiče religijske pripadnosti, protestanti čine apsolutnu većinu, što potvrđuje broj članova Danske narodne crkve (Dansk Folkekirke) od 4.352.507². Broj pripadnika ostalih kršćanskih crkava ne prelazi cifru od par stotina hiljada. Drugu po veličini religijsku grupaciju čine muslimani. Koliko ih tačno ima, teško je utvrditi, budući da zvanično nisu registrovani kao muslimani već kao doseljenici, tako da se do njihovog broja dolazi tek na osnovu uvida u statistiku doseljenika iz tzv. muslimanskih zemalja. Prema jednoj procjeni iz oktobra 2017. godine, u Danskoj živi oko 306.000 osoba koje imaju muslimansko porijeklo, što iznosi 5,3 % od ukupnog broja stanovnika. Najveću grupu čine muslimanski doseljenici porijeklom iz Turske, zatim Sirije, Iraka, Libana itd.³

Doseljavanje muslimana je počelo 60-tih godina, sa dolaskom prvih gastarbajtera iz Anadolije, Sjeverne Afrike i Jugoslavije. U kasnijem periodu, naročito od 80-tih godina pa naovamo, stiglo je nekoliko valova izbjeglica, uključujući i 20-tak hiljada iz BiH, koji su početkom 90-tih našli utočište u Danskoj⁴.

Pitanje integracije, političkog, pravnog i kulturnog statusa muslimana, došlo je na dnevni red tek kada je postalo jasno da će gastarbajteri ostati u Danskoj (gdje su već zasnovali porodice), i da se ne može očekivati povratak ratnih izbjeglica i azilanata u zemlje njihovog porijekla. S druge strane, i muslimani su također počeli

² Članstvo protestanata u Danskoj narodnoj crkvi ne smije se uzimati kao realan pokazatelj njihove religioznosti, već kao izraz tradicije po kojoj se podrazumijeva da treba biti član crkve i plaćati crkveni porez, nezavisno od toga da li ste religiozni ili ne. Brojna istraživanja pokazuju, naime, da su Danci jako malo religiozni, ali drže da je kršćanstvo imalo i da ima centralnu ulogu u njihovoj kulturi, i da crkvu kao centralnu narodnu instituciju treba podržavati (Grundelach, 2004).

³ Procjenu je iznio Brian Jacobsen - sociolog religije i profesor na Kopenhaškom univerzitetu - koji se intenzivno bavi istraživanjem islama i muslimana u Danskoj (Prema članku "Hvor mange muslimer bor der i Danmark?" /Koliko muslimana živi u Danskoj/, Kristelig Dagblad, 11. 06. 2018.).

⁴ Značajan broj danskih muslimana je organizovan unutar džamija, kojih trenutno ima oko 170, pri čemu je samo nekoliko izgrađeno kao džamije sa minaretom (ostalo su mesdžidi u zakupljenim prostorima). Većina islamskih zajednica i džamijskih aktivnosti funkcionišu po etničkom principu, a postoje i dvije zajedničke *kišobran-organizacije* – Zajednički savjet muslimana (Muslimernes Fællesråd), i Danska muslimanska unija (Dansk Muslimske Union), koje pretenduju da predstavljaju muslimane Danske u odnosu na državne institucije (Više o tome kod: Küle, 2006; Kühle & Larsen, 2017).

tražiti svoje mjesto u društvu i razmišljati o strategijama opstanka u Danskoj. Kako zapaža Jørgen Bæk Simonssen, jedan od vodećih danskih stručnjaka za islam, 90-tih godina dolazi do promjene paradigme od “neprimjetnog i pasivnog islama“, oličenog u privremenom boravku gastarbajtera i njihovoj okrenutosti svojim zemljama, u “uočljivi i aktivni islam“, oličen u svijesti muslimana da su postali sastavni dio danskog društva i da žele priznanje (Simonssen, 2001). Nakon toga počinju i debate o integraciji muslimana, o vjerskim slobodama i pravima, o problemima kulturnih i moralnih razlika, o izazovima multikulturnog i multireligijskog društva.

Ako bi neko u par rečenica sažeo historiju islama u Danskoj, od tog vremena do danas, mogao bi reći da je islam dobio status relativno priznate religije⁵, da su muslimani u zavidnoj mjeri integrisani u dansko društvo, s tim da su stavovi o socijalnoj ulozi islama i muslimanskom identitetu još uvijek podijeljeni između onih koji u islamu vide problem, pa i prijetnju za stabilnost Danske, i onih koji smatraju da islam može imati konstruktivnu ulogu u društvu i da je dansko-muslimanski identitet realna mogućnost.

Dijaloške inicijative

Za prvu generaciju doseljenika integracija u dansko društvo nije bila prioritet. Gastarbajteri su bili u potpunosti okrenuti svojim matičnim zemljama i sanjali dan kada će se vratiti svojim kućama. Mnogi od njih nikada nisu uspostavili bliske odnose sa Dancima, što zbog jezičke barijere, što zbog življenja u geto-naseljima, gdje

⁵ Prema važećim ustavnim i zakonskim regulativama, u Danskoj postoje tri nivoa priznanja religija. Protestantizam, odnosno Danska narodna crkva, ima poseban status, jer je ustavom priznat kao državna religija (nivo 1), sa posebnim civilnim i vjerskim pravima te finansijskom podrškom od strane države. Zatim slijede takozvane priznate crkve i vjerske zajednice, gdje, između ostalih, spadaju katolička i pravoslavna crkva, jevrejska zajednica itd. (takođe priznate ustavom Danske). Na kraju dolaze vjerske zajednice koje su naknadno priznate od strane nadležnog ministarstva (nekada je to bilo Ministarstvo crkve, a kasnije Ministarstvo pravde, odnosno Ministarstvo za integracije), gdje spadaju islamske zajednice. Ovaj model, koji garantuje “vjerske slobode“ ali ne i “vjersku jednakost“, ne može se mijenjati sve dok se ne promijeni ustav Danske, a on datira još iz 1848, i nema naznaka da bi se mijenjao zbog pitanja jednakosti religija (Bektovic, 2011; Khüle & Larsen, 2017).

su se uglavnom družili sa svojim zemljacima. S druge strane, Danci su ih doživljavali kao goste na privremenom radu, od kojih se prije svega očekivalo da budu marljivi radnici.

Sa tzv. drugom generacijom, odnosno potomcima gastarbajtera, situacija je sasvim drugačija. Oni su odrasli u Danskoj, stekli obrazovanje u danskim školama, usvojili dobar dio danskih normi, i oni traže svoju budućnost u Danskoj. Tako je i sa trećom generacijom, koja polahko stasava i koja je u potpunosti vezana za Dansku. I jedna i druga sebe smatraju Dancima. Upravo zato odnosi između mlađih generacija muslimana i etničkih Danaca daleko su intenzivniji i sadržajniji, i mnogi od njih doživljavaju sebe Dancima.

Prve dijaloške inicijative vezane za odnos islama i kršćanstva dolaze takođe početkom 1990-tih godina. Jedna od takvih inicijativa, koju je pokrenula grupa entuzijasta na čelu sa gospodom dr. Lissi Rasmussen (sveštenik u Danskoj crkvi i istraživač islama) i danskim konvertitom Abdul-Wahid Pedersenom (nastavnik i imam u jednoj džamiji u Kopenhagenu), rezultirala je formiranjem Islamsko-kršćanskog studijskog centra u Kopenhagenu 1995. (IKS, 2001: 11-22).

Centar postoji i danas, pod nazivom Centar za koegzistenciju, i u svom 23-godišnjem radu značajno je obilježio međuvjerski dijalog, kako na lokalnom tako i na nacionalnom i internacionalnom planu. Obim aktivnosti koje je ovaj centar – kao zajednički projekt kršćana i muslimana – imao u tom periodu, zaista je imponozantan. Tu spadaju redovne sesije u takozvanim dijaloškim grupama, kursevi o međureligijskoj komunikaciji, organizovanje javnih tribina i promocija, zajedničko obilježavanje vjerskih praznika, izdavanje sopstvenog biltena i periodičnih publikacija, organizovanje nacionalnih i internacionalnih konferencija, stalna i intenzivna saradnja sa Univerzitetom u Kopenhagenu, saradnja i zajedničke aktivnosti sa džamijama i crkvama, školama i uredima za integraciju.

Osim Islamsko-kršćanskog studijskog centra, u periodu od 1990-ih pa naovamo, formirano je dosta dijaloških i prijateljskih udruženja širom Danske, uglavnom lokalnog karaktera, koja su podsticala međusobno razumijevanje i suživot. Njihov doprinos je posebno značajan u razbijanju predrasuda jednih prema drugima. Interesantno je da su početne inicijative za dijaloške susrete obično

dolazile od strane kršćana (najčešće iz lokalnih crkvenih zajednica), a kasnije su muslimani (etnička udruženja i džamije) pozivali na zajednička okupljanja u formi otvorenih kuća i dijaloških sastanaka.

Sve u svemu, dijaloške aktivnosti nisu prestajale, bez obzira na skandale, lošu političku klimu i isključivosti u odnosu na islam. Ako se uzmu u obzir pojava islamskog ekstremizma, hapšenja, sudski procesi protiv muslimanskih grupa i pojedinaca, može se reći da su se kršćansko-muslimanski odnosi razvijali, kako u sjenci nepovjerenja i straha tako i u svjetlu nade i dijaloga.

Identitet u svjetlu susreta kultura i religija

Prisustvo drugačijih kultura i religija u nečijem okruženju, kao i iskustvo koje neko ima sa drugačijim, bitno utiče na formiranje identiteta. Čovjek postaje svjestan sebe tek u susretu sa drugim, kaže Martin Buber, i upravo u odnosu na druge definiše svoj identitet. Kulturološke i socijalne promjene u okruženju, te procesi globalizacije, dodatno doprinose dinamici razvoja identiteta. Stoga, slika koju neko ima o sebi i svojoj kulturi (kao i o drugima) nije statična, već se mijenja u zavisnosti od iskustva i novih saznanja.

U tom smislu interesantno je promatrati identitetske promjene danskog stanovništva, kako većinskog dijela tako i manjinskih grupa, u svjetlu promjena strukture stanovništva i međusobnih interakcija. Postoje brojna istraživanja vezana uz tu temu⁶, a jedno od njih je sproveo i autor ovog teksta u okviru svog postdokorskog projekta na Kopenhaškom univerzitetu 2004.

Istraživanje se odnosilo na formiranje identiteta mladih u Danskoj s obzirom na njihovo iskustvo sa drugim kulturama i religijama. Tražio se odgovor na pitanje, na koji način, i u kojoj mjeri, susret sa drugima utiče na oblikovanje sopstvenog identiteta?

⁶ Između ostalih, treba pomenuti sljedeće studije: Thomas. H. Eriksen i Arntsen T. Sørhaim: *Kulturforskelle. Kulturmøder i praksis*, 2001, Peter Hervik: *Den generende forskelighed*, 1999, Iben Jensen: *Interkulturel kommunikation*, 1998, Hans Kornø Rasmussen: *Dem og os. Det multietniske Danmark*, 2000, Lise P. Galal i Inge Liengaard: *At være muslim i Danmark*, 2003, Karen L. Johansen: *Muslimske stemmer. Religios forandring blandt unge muslimer i Danmark*, 2002, Garbi Schmidt og Vibeke Jacobsen: *20 år i Danmark. En undersøgelse af nydanskernes situation og erfaringer*, 2000.

Rezultati istraživanja su poslužili kao osnova za definisanje karakterističnih – takozvanih idealnih tipova⁷ – muslimanskog odnosno kršćanskog identiteta u Danskoj.

Bez obzira na to što veći dio ispitanika nije smatrao kako drugi direktno utiču na njihovo samorazumijevanje, i da interakcije sa drugima imaju malo uticaja na oblikovanje njihovog identiteta, analiza razgovora sa njima navodi na zaključak da se slika i o drugima i o sebi itekako mijenja u zavisnosti od ličnih iskustava i saznanja. To posebno dolazi do izražaja kada je u pitanju definisanje kulture (svoje i onih drugih), koje je uslovljeno spoznajom razlika i sličnosti u odnosu na druge. Očigledni su primjeri promjene stava o drugima koji dolaze kao posljedica iskustva i saznanja o zajedničkim vrijednostima i normama.

Posebno je interesantno unutar-muslimansko iskustvo. Mladi muslimani koji su dobili osnovno obrazovanje i islamsko vaspitanje unutar tradicije svojih roditelja počinju, u susretu sa drugačijim muslimanima, uviđati razlike između muslimanske kulture i islama kao religije. Za razliku od njihovih roditelja, za koje su pakistanska, turska, somalijska, sjevernoafrička... islamska tradicija sinonimi za islam (ili *pravu verziju* islama), oni počinju razdvajati kulturu od religije, kulturni od vjerskog identiteta. U tom smislu neki otvaraju pitanje dansko-islamskog identiteta (“mi smo Danci i muslimani”), dok drugi naglašavaju univerzalnost islama i potrebu *dekulturalizacije* islama⁸. Za prve je normalno biti danski

⁷ Idealni tip je metodološka kategorija koju je uveo Max Weber kao sredstvo za analizu kompleksnih socioloških pojava i procesa. Radi se, zapravo, o sociološkoj konstrukciji koja služi da se napravi što jasnija slika predmeta istraživanja. U našem slučaju idealni tipovi su konstrukcije karakterističnih tipova muslimana, koji služe u svrhu tipologizacije i nijansiranja islama, te stvaranja kritičke distance u odnosu na generalizovanje po kome je islam jedan i jednoličan, kao i u odnosu na relativizovanje svake definicije islama uz argument da svaki musliman predstavlja poseban izraz islama.

⁸ Prema Olivieru Royu, u pitanju je trend među mlađom generacijom muslimana u Evropi koja zagovara tzv. *čisti islam*. To je generacija koja je kritična prema tradicionalnom islamu roditelja, i koja ima simpatije prema salafizmu, ili, pak, tezi o redefinisaju islama kroz prizmu univerzalne islamske etike. Po njemu, islam u svijesti značajnog dijela mladih muslimana ima globalni karakter. U većini slučajeva radi se o insistiranju na globalnom umetu i nepromjenljivosti svetog teksta, ali ima i onih koji zagovaraju univerzalnost etičkih principa islama. U prvom slučaju radi se o nefundamentalističkom islamu sa ili bez

musliman, odnosno musliman koji spaja dansku kulturu i islam; za druge je pogrešno insistirati na kulturi, jer pakistanski, turski, arapski..., a samim tim i danski, islam, ne postoje.

Između ove dvije grupe, od kojih se svaka vezuje za jedan tip islamskog identiteta, postoji više različitih tipova/grupa koje na poseban način definišu odnos kulture i religije. U zavisnosti od polazišta sa kojeg definišu sebe kao muslimane i islam, te u zavisnosti od stepena religioznosti, identifikovano je pet različitih tipova: kulturni (naglašavaju kulturu), etničko-tradicijski (favorizuju jednu islamsku tradiciju), ideološki (zagovaraju tzv. univerzalni islam, nezavisan od bilo koje kulture i tradicije), modernistički (traže novo tumačenje islama) i konvertit-tip muslimana (Danci su u etničkom smislu i imaju posebno iskustvo islama) (Bektovic, 2004: 64-67).

Slična je situacija i sa mladim kršćanima, odnosno mladim etničkim Dancima. I među njima je moguće izdvojiti karakteristične tipove, poput *kulturnih kršćana* (nisu religiozni, ali smatraju da je kršćanstvo važno za dansku kulturu), tradicionalnih kršćana (naglašavaju važnost crkve i kršćanske zajednice), harizmatičnih kršćana (pripadnici tzv. slobodnih crkava i misionarskih pokreta) itd. (Bektovic, 2004: 73-76).

Karikature, kriza i teror

Danska je došla u fokus svjetske javnosti 2005. godine, zbog karikatura poslanika Muhammeda. Sve je počelo kada su danski mediji objavili vijest da pisac Kaare Bluitgen, koji priprema knjigu o Muhammedu, a. s., ne može da pronađe ilustratora koji bi pod svojim imenom uradio crteže Muhammeda. Ubrzo nakon toga otvara se medijska debata o temi cenzure i autocenzure. Jedan od vodećih danskih dnevnih listova (inače poznat po kritičkim stavovima o muslimanima) – *Jyllandsposten*, raspisuje oglas kod Udruženja danskih karikaturista za crteže o tome kako izgleda Muhammed (Hansen, 15-17). Jedan dio karikaturista odgovara pozitivno na taj zahtjev, i 30. septembra, na naslovnoj stranici *Jyllandspostena*, osviće 12 karikatura Božijeg Poslanika (od 12 različitih autora). Jedna od njih, ona najprovokativnija, prikazuje

političkih primjesa, a u drugom slučaju o *etičkom islamu*, koji pledira da bude pandan univerzalnom humanizmu (Roy, 2003).

Muhammeda, a.s. sa bombom u turbanu. A, ispod karikatura stoji tekst sljedeće sadržine: "Neki muslimani odbacuju moderno sekularno društvo. Oni traže specijalan status za sebe i insistiraju na tome da se njihova vjerska osjećanja posebno uvažavaju. To je nespojivo sa demokratijom i slobodom istraživanja, gdje čovjek mora biti spreman na šalu, izrugivanje i ismijavanje... Posljednji događaji ukazuju na to da se nalazimo na klizavom terenu i da je neizvjesno kako će završiti naša autocenzura. Zbog toga, *Jyllandsposten* je tražio od članova Udruženja danskih karikaturista da nacrtaju Muhameda kako ga oni vide" (Jerichow/Rode, 2006: 14).

Objavljivanje karikatura nije u početku izazvalo naročite reakcije muslimana. Tek nakon par nedjelja razvila se debata o odnosu islama i slobode izražavanja, a ubrzo potom *Jyllandsposten* i autori karikatura počeli su dobivati prijeteće pozive i upozorenja.

Nakon odbijanja premijera Rasmusena da se sastane sa ambasadorima muslimanskih zemalja, i nakon odlaska jedne grupe imama iz Danske u Egipat i Libanon, relativno *bezazlena* danska satira poprimila je karakter ozbiljne internacionalne krize, koja je doživjela potpunu eskalaciju početkom februara 2006.⁹

Imidž mirne i tolerantne skandinavske zemlje mijenja se naglo u imidž jedne od najislamofobičnijih zemalja Evrope. Danske firme koje su godinama uspješno poslovale u muslimanskom svijetu počinju trpjeti štetu zbog bojkota danskih proizvoda, a nepovjerenje i podijeljenost između većinskog danskog stanovništva i muslimanskih doseljenika uvodi polarizaciju u društvu, između onih koji brane slobodu izražavanja i onih koji štite manjinska (muslimanska) prava i vjerska osjećanja.

Ko je odgovoran za eskalaciju? Dva su osnovna gledišta o ovom pitanju. Prema jednom, glavnu odgovornost za eskalaciju snose imami, koju su, preko vjerskih autoriteta na Bliskom istoku, inicirali bunt muslimanskih masa i tako internacionalizovali problem. Prema drugom gledištu, glavnu odgovornost snose danske

⁹ Posjeta delegacije sastavljene od četiri arapska imama egipatskim i libanskim zvaničnicama, ali i nezvaničnim liderima muslimana na Bliskom istoku (početkom decembra 2005.), bez sumnje je inicirala internacionalizovanje problema, jer su imami sa sobom ponijeli kompletnu dokumentaciju o toku krize (uključujući i karikature) i tražili pomoć u muslimanskim zemljama u smislu javne osude Danske (Jerichow/Rode, 2006: 43-44).

vlasti, a prije svega premijer Anders Rasmussen, zato što je odbio dijalog sa ambasadorima (Jerichow/Rode, 2006: 49). Istine ima i u jednom i drugom.

Tačno je, naime, da su imami, kao predstavnici islama, imali aktivnu ulogu tokom čitave krize, ali je teško povjerovati da je posjeta grupe imama Bliskom istoku – ma kako oni predstavili problem - mogla pokrenuti čitav region, pa i dobar dio muslimanskog svijeta.

Kritičari vlade i premijera – a to su uglavnom nezavisni intelektualci, dio opozicije, neki mediji i dobar dio danskog sveštenstva – ističu da su premijerova arogancija u odnosu na poziv ambasadora i tvrdoglavo insistiranje na apsolutnoj slobodi izražavanja od strane vodećih danskih političara proizveli utisak da zvanična Danska ne želi dijalog sa muslimanima. Bezrezervna podrška koju je premijer Rasmusen čitavo vrijeme pružao predsjedniku Busu po pitanju intervencije u Afganistanu i Iraku, dodatno je pojačala tenzije.

Interesantno je napomenuti da su premijera i vladu oštro kritikovali grupa bivših ambasadora Danske (njih 22), industrijalci (koji su tradicionalno podržavali premijerovu stranku), te bivši ministar vanjskih poslova Uffe Ellemann Jensen, koji je nekada bio predsjednik premijerove partije (Venstre). Ali, uprkos domaćim i međunarodnim kritikama, Rasmusen je ostao dosljedan svom prvobitnom stavu da sloboda izražavanja nije za diskusiju i da ne može biti ničim ograničavana. Podršku za takav stav dobio je od svoje partije (Venstre) i od Narodnjačke stranke, čiji su lideri inače prednjačili u kritici islama.

Polarizacija u javnoj debati je nastavljena u narednim godinama, i taman kad su glasovi razuma polahko preuzimali primat, strasti su ponovo uzbukane nakon terorističkog napada u Kopenhagenu 14. februara 2015, kada su dvije osobe poginule a nekoliko ih je ranjeno. A, sve se dogodilo tokom jednog javnog skupa o slobodi izražavanja. Počinilac terora - 22-godisnji Omar Abdel-Hamid el-Hussein - ubijen je narednog dana u policijskoj akciji, a danska država je podigla nivo sigurnosti na skoro najviši stepen.

U situaciji kada je oko 100-150 danskih muslimana učestvovalo u ratu u Siriji i Iraku na strani tzv. Islamske države, ovaj čin je dodatno aktuelizovao pitanje radikalizacije islama.

Perspektive

Budući da su u svijesti običnog Danca religijsko, etničko i kulturološko spojeni u jedno, tako da biti *pravi* Danac podrazumijeva da imate isto (dansko) etničko porijeklo i da pripadate Luteranskoj kršćanskoj tradiciji (ili nekoj drugoj tradicionalnoj kršćanskoj crkvi), pitanje integracije muslimanskih doseljenika i izbjeglica - koji imaju drugačije porijeklo, religiju i običaje - ostaje i dalje predmetom stalne diskusije. Kako otvoriti prostor za različitost a da se sačuva nacionalna homogenost? Kako biti otvoren prema drugima a sačuvati sopstveni identitet? Zašto *danski* muslimani insistiraju na svojoj religijsko-kulturološkoj posebnosti? Kome uopšte koristi model multireligijskog i multikulturnog društva? To su neka od pitanja koja zaokupljaju pažnju danske političke i kulturne javnosti.

Zabrinutost i nezadovoljstvo jednog dijela javnosti u velikoj mjeri utiče i na profilisanje danske politike prema strancima, koja je iz godine u godinu sve rigoroznija. Prvobitno minorna, a sada treća po veličini, politička stranka Danska narodnjačka partija, čiji predstavnici često izlaze sa ekstremističkim stavovima protiv islama, i dalje dobija na popularnosti, a danski zakoni o strancima (uključujući pravila za dobivanje radne i boravišne dozvole) postaju sve strožiji.

S druge strane, mnogi muslimani reaguju na kritiku islama i politiku restrikcija po modelu žrtve ili odbrambenog mehanizma. Osjećaj ugroženosti, kojeg je lahko probuditi kod svake manjine, a naročito u situaciji kada za to ima realnih osnova, dovodi do izolacije i otpora prema integraciji, koju mnogi smatraju asimilacijom.

Nema sumnje da slika islama može biti bolja i pozitivnija samo ukoliko muslimani nađu načina da dostojno prezentuju svoju religiju i na odgovarajući način atikulišu su svoje potrebe. Izlaženje iz okvira arhaičnoga tumačenja islama i oslobađanje od mentaliteta žrtve, kao i spremnost na kritičko mišljenje, dobre su pretpostavke za to. Ali, ne samo muslimani, već i etnički Danci, moraju prihvatiti multikulturno društvo kao dio stvarnosti, i, naravno, kao izazov u izgradnji identiteta kroz interakciju sa drugima i drugačijima.

Insistiranje na ekskluzivnosti svoje tradicije, povodjenje za kvaziekspertizama koje miješaju stvarne i fiktivne probleme, i teorijama konspiracije (da je Zapad protiv islama, ili da će muslimani islamizirati Zapad), mogu samo otežati dijalog i proces uspostavljanja međusobnog povjerenja. Tome nasuprot, precizno definisanje problema, uz kontekstualno tumačenje religije i multikulturalnog društva, te obostrana spremnost na samokritiku, otvaraju perspektivu zajedničkog življenja.

Osim toga, neke konkretne ideje i akcije, kao naprimjer prijedlog Herberta Pundika, uglednog publiciste i bivšeg urednika najvećeg danskog dnevnog lista *Politiken*, da se u Kopenhagenu izgradi velika džamija koju bi donirale danske firme i građanstvo kao poklon ovdašnjim muslimanima, mogu imati ne samo simboličnu već i stvarnu vrijednost.

Na kraju treba istaći da je upravo nakon krize sa karikaturama, a zbog svijesti o neophodnosti dijaloga, formiran Kršćansko-muslimanski forum na nivou Danske, koji od 2006. organizuje godišnje dijaloške konferencije za kršćanske i muslimanske lidere (uključujući sveštenike i imame), na kojima se, zajednički i u duhu tolerancije, diskutuju o aktuelnim temama o religiji, politici i kulturi. To je samo još jedna potvrda da diskurs sumnjičavosti i problematizovanja multikulturalnog društva može ići paralelno sa diskursom tolerancije i zalaganja za suživot. Od volje danskog stanovništva zavisi koji diskurs će nadvladati.

Literatura

- Bektovic, Safet (2004). *Kulturmøder og religion*, Museum Tusulanums Forlag, København.
- Bektovic, Safet (2011). «Interreligious Relations» u *Islam in Denmark: The Challenge of Diversity*, Ed. by Jørgen Nielsen, Lanham: Lexington Books.
- Buber, Martin (2004). *Jeg og du*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Gundelach, Peter (2004). *Danskernes særpræg*, København, Hans Reitzel
- Hansen, John og Hundevaldt Kim (2006). *Provoen og profeten. Muhammed krisen bag kulisserne*, Yullandspostens Forlag.

-
- IKS (2001). *Kristne og muslimer. Ansigt til ansigt*, IKS, København.
- Jerichow, Anders og Rode Mille (2006) *Profet-affæren*, Dans PEN, København.
- Kuhle Lene (2006). *Moskeer i Danmark. Islam og muslimske bedesteder*, Forlaget Univers.
- Kühle, Lene og Larsen, R. Ch. Malik (2017). De godtkendte muslimske trossamfund – og de nye tendenser. u *Religion i Danmark*, Center for Samtidsreligion.
- Roy, Olivier (2003). *Den globaliserede islam*, Vandkunsten, København.
- Simonsen, J. Bæk (2001). *Det retfærdige samfund – om islam, muslimer og etik*, København, Samleren.

DIALOGUE AGAINST EXCLUSION – CHRISTIAN- MUSLIM RELATIONS IN DENMARK

Safet Bektović, PhD

Abstract

The Danish experience pertaining to the interreligious dialogue and Christian-Muslim relations is very peculiar. In recent decades it has been marked by extremely negative episodes and political exclusivity, but also by very significant and strong dialogue initiatives. The aim of this article is to illustrate the current situation and to offer an analytical insight into the sequence of events by which Denmark came into focus regarding Islam and Muslims. In this respect, the article addresses the status of religions, the challenges and opportunities of interreligious dialogue, as well as prospects of coexistence.

Keywords: ethnic homogeneity, religious pluralism, encounters of cultures, multiculturalism, identity, extremism, satire, xenophobia, racism.

صفت بكتوفيتش، كلية اللاهوت، جامعة أوسلو، النرويج

عبر الحوار ضد العزلة – العلاقات المسيحية – الإسلامية في الدنمارك

الملخص

إن التجربة الدنماركية مميزة للغاية عندما يتعلق الأمر بالحوار بين الأديان والعلاقات المسيحية الإسلامية. وهي في العقود الأخيرة، تميزت بحلقات سلبية للغاية والانعزال السياسي، وكذلك بالمبادرات القوية للحوار. الهدف من هذا المقال هو تقديم صورة الوضع الحالي وتقديم نظرة تحليلية حول تسلسل الأحداث التي ركزت فيها الدنمارك على الإسلام والمسلمين. وفي هذا الصدد، يتناول المقال وضع الأديان، والتحديات والفرص المتاحة للحوار بين الأديان، وكذلك وجهات النظر الممكنة حول التعايش.

الكلمات الأساسية: التجانس العرقي، التعددية الدينية، لقاءات الثقافات، التعددية الثقافية، الهوية، التطرف، الاستهزاء، كره الأجانب، العنصرية